

вукаспецыяльная, колькі агульнаўжывальная лексіка пэўнай тэматыкі. Сучасная лінгвістычная навука ахарактарызавала б гэты слоўнікавы матэрыял як зборы тэматычнай лексікі альбо лексіка-семантычныя зборы. Таму у далейшым тэксце словы «тэрміналогія», «тэрміналагічны» і падобныя належыць ўспрымаць з доляю ўмоўнасці.

Па-другое, групоўка лексікі паводле семантыкі уласцівая не толькі тэрміналагічным, але і некаторым дыялектным словазборам Драздовіча, аб чым будзе сказана ніжэй.

Агляд запісаў беларускай тэрміналогіі, выкананых Драздовічам, адкрывае «Падрыхтовачны матэр’ял для беларускага слоўніка» (табл. № 4). Гэта зборная назва, прысвоеная пры навуковай апрацоўцы архіва мастака групе дакументаў, якія ўяўляюць сабою запісы беларускай лексікі, згрупаванай пераважна ў адпаведнасці з лексіка-семантычным прынцыпам. Дастатковых падстаў сцвярджаць, што ў планы Драздовіча ўваходзіла ўключэнне ўсёй гэтай лексікі ў адзін політэматычны слоўнік, няма, таму мэтазгодна казаць пра матэрыял для асобных тэматычных слоўнікаў: «Падрыхтовачны матэр’ял для беларускага слоўніка па географіі і геалогіі», «Матэр’ял да бел[арускага] слоўніка: батаніка і аграномія», «Матэр’ял для беларускага слоўніка па психалёгіі: характэрызацыя дарэчнасці і адрэчнасці людзей». Побач з гэтымі дакументамі склад адзінкі захоўвання ўключае слоўнічкі назваў «хатніх рэчаў», абазначэнняў свойскіх жывёл паводле розных прыкмет, гукаперайманняў, а таксама алфавітны спіс нетэматычнай лексікі. Амаль увесь гэты лексічны матэрыял (акрамя слоўніка па батаніцы і аграноміі) выкладзены ў выглядзе простых слоўнікавых рээстраў, без апісання значэння слоў.

Па большасці фармальных прыкмет блізкі да слоўнікавых запісаў, што увайшлі у групу дакументаў з агульнай назвай «Падрыхтовачны матэр’ял для беларускага слоўніка», слоўнік народных тапанімічных тэрмінаў (табл. № 7), як ахарактарызуюць яго В.Кіпель і З.Саўка [14] (фактычна – рэестр пераважна агульнаўжывальнай лексікі з геаграфічнай і тапаграфічнай семантыкай).

Калі пералічаныя лексічныя запісы, магчыма, з’яўляюцца часткамі аднаго і таго ж слоўніка, то наступная тэрміналагічная праца Драздовіча – «Беларуская тэрміналогія па анатоміі і фізіялёгіі цела чалавека» – несумненна самастойная лексікаграфічная адзінка. Прынцыповае яго адрозненне ад папярэдніх тэрміналагічных збораў у тым, што гэта – перакладны слоўнік. Ён складаецца з 10 раздзелаў, кожны з якіх аб’ядноўвае лексіку, што абазначае тыя ці іншыя часткі цела ці органы: «Павярхоўныя формы чалавечага цела»; «Косці»; «Мазгі і нервы», «Крывазварот» і інш.; раздзелы, у сваю чаргу, маюць падраздзелы. Унутры падраздзелаў Драздовіч адмаўляецца ад алфавітнага парадку, затое паслядоўна групуе лексіку ў словаўтваральныя гнёзды. Характэрнай рысай слоўніка з’яўляецца наяўнасць вялікай колькасці састаўных тэрмінаў (тэрмінаў-словазлучэнняў). Пра дату яго стварэння можна меркаваць з ліста А.Луцкевіча да Я.Драздовіча з просьбай аб высылцы рукапіса слоўніка на адрас Беларускага навуковага таварыства ў Вільні ад 15 студзеня 1922 г. [15, л. 3].

Запісы дыялектнай лексікі, зробленыя Драздовічам, увайшлі ў склад чатырох адзінак захоўвання (табл. №№ 1, 3, 5, 6). У іх загалюках фігуруе інфармацыя, абсалютна сугучная той, што падаецца ў большасці крыніц у дачыненні да дзейнасці Драздовіча па збіранні народна-дыялектнай лексікі: дата дакументаў – 1926–1927 гг., геаграфічны арэал, на якім ажыццяўляліся запісы, – Піншчына і Дзісеншчына, лексічны збор, для якога прызначаўся лексічны матэрыял – «Беларускі этнаграфічны слоўнік».

Аднак далёка не відавочным выглядае той факт, што ўвесь гэты матэрыял прызначаўся для «Беларускага этнаграфічнага слоўніка». Лексічныя запісы, зробленыя Драздовічам на Піншчыне і Дзісеншчыне, увогуле неаднародныя паводле спосабаў сваёй арганізацыі і апісання значэння слоў. У адпаведнасці з гэтым іх можна падзяліць на 3 групы:

1) картатэка нетэматычнай лексікі Піншчыны (табл. № 6). Толькі гэты слоўнікавы матэрыял, датаваны 29 кастрычніка 1926 г., мае ўказанне на прыналежнасць да «Беларускага этнаграфічнага слоўніка» у выглядзе надпісу адпаведнага зместу, зробленага самім збіральнікам;

2) запісы народнай лексікі Піншчыны, згрупаваныя ў адпаведнасці з лексіка-семантычным прынцыпам (табл. №№ 1, 5): назвы жывёл, назвы частак цела і органаў жывёл і чалавека, словы, якімі прывабліваюць або адганяюць жывёлу, назвы хатне-гаспадарчых рэчаў Піншчыны. Дарэчы, у гэтым і заключаецца падабенства паміж «тэрміналагічнымі» і «дыялекталагічнымі» запісамі Драздовіча, пра якое гаварылася вышэй;

3) картатэкі нетэматычнай народнай лексікі Дзісеншчыны (табл. №№ 3, 5).

Як бачна, лексічныя запісы першай і другой груп маюць агульны арэал (без сумнення, і тыя, і іншыя зроблены падчас згаданай этнаграфічнай экспедыцыі 1926 г.), але не супадаюць паводле прынцыпу групыкі слоў. Паводле яго, блізкія паміж сабою першая і трэцяя групы, але іх адрознівае, акрамя месца запісу, невялікае храналагічнае разыходжанне (частка лексікі Дзісеншчыны была запісана ў 1927 г., на што ўказвае сам збіральнік [16, л. 117]), і, што больш істотна, значнае непадабенства ў спосабах тлумачэння слоў. Ва ўсіх сваіх дыялектных зборах Драздовіч у той ці іншай ступені выкарыстоўвае для апісання семантыкі слоў пераклад на рускую мову, падбор агульнаўжывальнага беларускага сіноніма, дэфініцыю. Але калі ў картатэцы нетэматычнай лексікі Піншчыны першы з названых спосабаў з'яўляецца абавязковым, то для запісаў, зробленых на Дзісеншчыне, ён становіцца дапаможным, нерэгулярным, а на першае месца выходзяць сінанімічны спосаб і дэфініцыя (дарэчы, як і ў запісах тэматычнай лексікі Піншчыны, але ў адрозненне ад іх картатэкі з Дзісеншчыны маюць яшчэ і прыклады ўжывання слоў). А вось назва населенага пункта, у якім занатавана тое ці іншае слова, наадварот, прысутнічае толькі ў запісах, зробленых на Піншчыне.

Зразумела, нават пры такой колькасці адрозненняў нельга рабіць выснову, што дыялектызмы, сабраныя Драздовічам, прызначаліся для розных словазбораў (прынцыпы апрацоўкі лексікі для слоўніка маглі быць

недастаткова дакладна сфармуляванымі, з цягам часу мэтанакіравана змяняцца, несвядома парушацца і г.д.), але недастаткова і падстаў сцвярджаць адваротнае.

А вось тое, што азначаная лексіка збіралася для Беларускага навуковага таварыства ў Вільні, не выклікае аніякага сумнення. Прамым сведчаннем гэтага з'яўляюцца адзнакі адпаведнага зместу, зробленыя мастаком на некаторых запісах рэгіянальнай лексікі з яго асабістага архіва (гл., напрыклад, [17, л. 147]), а ўскосным – тое, што арыгіналы дакументаў, з якіх рабіліся мікрафільмаваныя копіі дыялекталагічнага матэрыялу для ЦНБ НАН Беларусі, у Бібліятэцы Акадэміі навук Літвы уваходзяць у склад архіўнага фонду № 2 (ён, як сцвярджае А.Ліс, «сфарміраваны на базе архіўных матэрыялаў былога Віленскага беларускага музея імя Івана Луцкевіча» [18, с. 122], што дзейнічаў пры гэтым таварыстве).

Выклікае некаторую цікавасць і пытанне аб лексічным аб'ёме сабранага Драздовічам матэрыялу. Аднак у лексічных спісах і табліцах (табл., адз. зах. №№ 1, 2, 4, 7) падлікі колькасці слоў не праводзіліся, па-першае, з-за працаёмкасці такой аперацыі, а па-другое, таму, што выкананне гэтай калькуляцыі у большай ступені належыць да сферы дзейнасці не бібліятэк, а спецыялістаў-мовазнаўцаў і іншых даследчыкаў. Што да падліку картак у картатэках (табл., адз. зах. №№ 3, 5, 6), то на аснове іх нумарацыі або падлікаў, зробленых Драздовічам, устаноўлена, што агульны аб'ём лексікі Піншчыны ў іх складае каля 710 слоў, з якіх 390 – нетэматычная лексіка (гл. таксама [19]), і каля 420 – тэматычная. Картатэкі лексікі Дзісеншчыны маюць аб'ём каля 660 слоў. Больш дакладныя падлікі, бадай, мэтазгодна было б выканаць з улікам дублявання лексічных адзінак у розных словазборах.

Адказаць на пытанне аб тым, у якой якасці Драздовіч дачыніўся да таго ці іншага слоўнікавага збору (аўтар, складальнік ці проста збіральнік лексікі для калектыўнай працы), аналізуючы толькі лексічны матэрыял, практычна немагчыма. Больш звестак пра гэта даюць іншыя крыніцы, у т.л. экстралінгвістычнага характару (напрыклад, некаторыя падставы прылічыць «Беларуска-рускую тэрміналогію па анатоміі і фізіялогіі цела чалавека» да аўтарскіх прац Драздовіча дае змест згаданага вышэй ліста А.Луцкевіча). Але, паколькі такога роду дакументы засталіся ў асноўным па-за межамі зробленага даследавання, то і пытанне не атрымала адказу.

Падсумоўваючы сказанае, заўважым: Язэп Драздовіч, хоць і не ўвайшоў у гісторыю як складальнік таго ці іншага слоўніка, але ўсё ж пакінуў немалую лексікаграфічную спадчыну. Вынікі яго працы – гэта даволі аб'ёмістыя зборы беларускай лексікі: як народна-дыялектнай, так і тэрміналагічнай. Зробленая тут спроба даследавання рукапісных слоўнікавых збораў мастака, хоць і ахоплівае значную іх частку, але пакідае без адказу шэраг звязаных з імі пытанняў. Каб адказаць на іх, неабходна, па-першае, вывучэнне не толькі лексікаграфічнай спадчыны, што пакінуў нашчадкам Драздовіч, але і іншых дакументаў, звязаных з гэтым напрамкам яго дзейнасці. Па-другое, не абыйсціся без удзелу ў даследаваннях прадстаўнікоў самых розных навук і сфер дзейнасці. І, нарэшце, нельга абмяжоўвацца ў гэтай справе даследаваннем фондаў асобна ўзятай бібліятэкі – якімі б багатымі і каштоўнымі яны ні былі.

1. Малаш Ю. Мастоцка-этнаграфічная, лінгвістычная калекцыя Язэпа Драздовіча з Піншчыны, 1926 г. // Народнае дойдства Беларусі: праблемы захавання, выкарыстання і інтэрпрэтацыі: матэрыялы навук.-практ. канф., Мінск, 27-28 верас. Мінск, 2007. С. 154–159.
2. Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі: бібліяграфія / склад.: В.Кіпель, З.Саўка. Нью Ёрк; Менск, [2002]. 568, [2] с.
3. Ліс А. Матэрыялы Віленскага Беларускага фонду // Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах. Мінск, 1999. С. 112–123.
4. Фурс А., Кісялёва Я. Рукапісная спадчына Я.Драздовіча ў сховішчах Цэнтральнай навуковай бібліятэкі АН Беларусі // Язэп Драздовіч – асоба, творчасць. Мастоцтва-інсітус: матэрыялы навук.-практ. канф. Мінск, 1997. С. 50–51.
5. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 27.
6. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 29.
7. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 30.
8. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 31.
9. Драздовіч Я. Рукапісы этнаграфічных матэрыялаў Дзісеншчыны. Піншчына [Мікрафільм]. [Б. д.]. 510 кадраў.
10. Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі ...
11. Драздовіч Я. Лінгвістычныя матэрыялы да беларускага этнаграфічнага слоўніка (Піншчына) [Мікрафільм]. 1926. 577 кадраў.
12. Драздовіч Я. Рукапісныя матэрыялы. Малюнкi. Беларуская кааператыўная часопісь [Мікрафільм]. 1932. 264 кадры
13. Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі ...
14. Там жа. С. 448.
15. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 44. Л. 3.
16. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 30. Л. 117.
17. ЦНБ НАН Беларусі, адз. рэд. кніг і рукапісаў. Ф. 2. Адз. зах. 30. Л. 147.
18. Ліс А. Пазнач. твор. С. 112–123.
19. Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі ... С. 448.

Белы А.В.

Да пытання аб датаванні Псалтыра з паследаваннем («Псалтырь с воследованием») з друкарні Мамонічаў: філіграналагічны аналіз

Друкарня Мамонічаў пачала працаваць у 1574 г. і праіснавала ў Вільні амаль 50 гадоў з перапынкамі, а апошнія выданні выйшлі ў 1623 г. Найвыдатнейшымі са знешняга выгляду былі яе выданні пачатковага перыяду, калі ў друкарні працаваў Пётр Мсціславец (1574–1576 гг.). Больш познія выданні Мамонічаў амаль не маюць арыгінальнага гравіраванага арнаменту. Як арнаменты, так і гравюры-выявы ў выданнях паўтараюць больш раннія ўзоры Мсціслаўца і Івана Фёдарова. Фінансавую падтрымку Мамонічам аказвалі праваслаўныя шляхцічы Зарэцкія. Пры падтрымцы Льва Сапегі ў 1586 і 1593 гадах Мамонічы атрымалі прывілеі, што часова дазволіла ім манапалізаваць выданне кніг на старабеларускай і царкоўнаславянскай мовах. Большая частка выданняў друкарні ў XVI ст. прызначалася на патрэбы праваслаўнай царквы, брацтваў, іх школ. Але пасля Берасцейскай уніі 1596 г. і пасля таго, як друкарню ў 1601 г. ўзначаліў Леон Мамоніч, друкаванне для праваслаўнай царквы стала сутыкацца з пэўнымі складанасцямі.